

захистити свої ідеї, довести їхню новизну й ефективність – характерні риси Миколи Ручки. Він індивідуальність, яка володіє особливим типом мислення: здатністю виявити загальні проблеми і знайти оригінальне їх розв'язання, а потім застосувати в педагогічній практиці за допомогою інтерактивних засобів навчання. Микола Іванович не лише розвиває свої педагогічні здібності, а й здатний зрозуміти іншу людину, співпереживати, вміє впливати на поведінку і вчинки учня, а також на його мотиви і мету.

Отже, знаходячи і використовуючи нові оригінальні прийоми або ефективно поєднуючи традиційні, учитель ліцею поступово стає справжнім новатором. Його мотивація особистості зумовлена її спрямованістю, що охоплює ціннісні орієнтири, мотиви, завдання, ідеали. Спрямованість особистості вчителя дає змогу протистояти небажаним впливам ззовні або зсередини, є основою саморозвитку й високого рівня професійної компетентності і дає можливість упевнено дивитись у майбутнє.

Література

1. *Кашанов М.М.* Теоретические основы исследования и формирования педагогического мышления // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – 2001. – №1. – С. 121–131.
2. *Симановский А.Э.* Структура профессионально важных качеств учителя, необходимых при организации творческого обучения // Мир психологии. – 2002. – №4 – С. 215–223.

3. *Малухина Н.В.* Формирование психологической компетентности педагогов в решении задач развития творческих способностей учащихся // Вестник Костромского гос. ун-та им. Н.А. Некрасова. – Кострома, 2008. – Т.14. – №5. – С. 192–196.

Анотації

У статті розглядаються питання творчого підходу вчителів ліцею до процесу навчання, їх науково-методичної роботи на основі 20-річного досвіду діяльності навчального закладу.

В статье рассматриваются вопросы творческого подхода учителей лицея к процессу обучения, их научно-методической работы на основе 20-летнего опыта деятельности учебного заведения.

The questions of creation of teachers of lyceum and their scientific-methodical work on the basis of twenty-year experience of activity of educational establishment are examined in the article.

Ключові слова

Науково-методична робота, творчість педагогів, обдарована особистість, інтерактивні засоби навчання, мотивація особистості.

Научно-методическая работа, творчество педагогов, одарённая личность, интерактивные способы обучения, мотивация личности.

Scientific-methodical work, creativity of teachers, gifted personality, interactive facilities of education, motivation of personality.

Розвиток творчої особистості в процесі науково-дослідної діяльності

Тетяна МЕЛЬНИЧУК,

вихователь-методист, спеціаліст вищої категорії, відмінник освіти України

Практика кращих світових зразків організації освіти і виховання засвідчує її спрямованість на кінцевий результат, в якому зацікавлені всі суб'єкти навчального процесу. Створення ліцеїв зазвичай передбачає відхід від уніфікованості та примусовості у навчально-виховному процесі. Щоб гарантувати високі показники успішності учнів відповідно до їх вікових особливостей, необхідно закріпити спрямованість на здобуття якісної освіти шляхом організації ефективної системи навчального процесу.

Система ліцейського виховання й освіти, ґрунтуючись на ідеях національного виховання, стає найбільш ефективною тоді, коли вона тісно пов'язана з процесом самовиховання ліцеїстів. Тому актуальним для ліцейської освіти є оволодіння учнями методикою і прийомами саморозвитку творчої особистості [1].

Розвиток особистості ліцеїстів як майбутніх науковців є одним із завдань навчально-виховного процесу і реалізується через формування в учнів ціннісного орієнтира майбутнього вченого-дослідника. Розв'язання цієї проблеми полягає в організації підготовки ліцеїстів до виконання дослідницької роботи, створенні умов для творчої самореалізації, орієнтації їх на подальшу творчу діяльність, розвитку моральних якостей. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від ступеня оволодіння учнями методикою організації саморозвитку,

сформованості вмінь зі складання власної програми саморозвитку з урахуванням особистісних потреб.

Зміст ліцейської освіти забезпечує оволодіння учнями глибокими і міцними знаннями, сприяє розвитку їхньої інтелектуальної і творчої обдарованості, озброєнню теорією та методами наукового дослідження, залученню до науково-дослідної діяльності. Принциповою відмінністю ліцею від будь-якої школи є те, що сучасний ліцей – це педагогічна система, суть якої полягає у створенні на основі взаємодії із середовищем найкращих соціальних, психолого-педагогічних умов для різнобічного творчого розвитку кожного учня [2].

Педагогічна система виникає і існує тільки тоді, коли знайдено засоби досягнення відповідної мети. У ліцеї педагогічну систему спрямовано на формування інтелектуально-моральних, емоційно-вольових та духовних якостей особистості. Різнобічність діяльності учнів створює сприятливі умови для утворення взаємозв'язку їхнього світосприйняття і моралі, праці і пізнання – емоційного та психічного.

У роботі з інтелектуально обдарованими учнями необхідно враховувати всі їхні особливості щодо специфіки сенсорних процесів, прояву інтелекту і творчості, а також взаємовідносин з навколишнім соціальним середовищем. Обдарованість – це унікальне явище і тому потребує уважного і бережливого ставлення, індивідуального підходу [3]. Водночас інтелектуально обдаровані учні повинні вміти адаптуватися до мінливих життєвих ситуацій; самостійно і критично мислити; вміти бачити та формулювати проблему, знаходити шляхи її раціонального розв'язання; грамотно працювати

Учасники свята «Гоголь і Україна». В рамках заходу, який підготувала і провела відмінник освіти України, вчитель-методист Тетяна Сердюкова, відбулися: конференції, конкурс знавців творчості М.В. Гоголя, конкурси творів, малюнків, колажів

з інформацією; бути комунікабельними в різних соціальних групах; вміти самостійно працювати над розвитком особистісної моральності, інтелекту, культурного рівня [4]. Вихователь є організатором усіх видів діяльності учня, компетентним консультантом і помічником. Його вміння повинні бути спрямовані на розвиток дитини, а процеси навчання і виховання – психологічно обґрунтованими та інструментованими [6]. Це можливо завдяки вибору стратегії, визначенню пріоритетів, окресленню системи взаємодії, тактик навчання і стилю роботи вихователя з учнем.

Основою освітньо-виховного процесу ліцею є стратегія розвитку, або індивідуальний підхід, що передбачає розвиток особистісного потенціалу учня, його самоактуалізацію, саморозвиток. Виховні ситуації, які виникають під час особистісно орієнтованого виховання, мають забезпечити розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав дитину до самопізнання й самоактивності, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя [7]. Особистісно орієнтоване виховання дає можливість учневі краще функціонувати як особистості. Це може бути наслідком співпраці вихователя і вихованця, яка запобігає психічному напруженню, стресам [8]. Такий підхід дає змогу розкрити інтелектуальні і творчі здібності учнів, отримати результати діяльності, адекватні творчому потенціалу на основі самоефективності, самовизначення, самовдосконалення.

Особливостями творчої діяльності є потреба людини в активності, прагнення до пошуку, схильність до прогнозування результатів своєї праці [9]. Для інтелектуально обдарованої дитини важливо знайти відповідь на запитання про роль знань у суспільстві, побачити приклади того, що знання людини, її інтелект і творчість стають рушійною силою розвитку суспільства, науки, техніки, виробництва. Найширші можливості для цього відкриває науково-дослідна робота, зокрема з фізики, оскільки результати фізичних досліджень можна використати на практиці. Завдяки Донецькому національному університету ліцеїсти мають можливість виконувати дослідження на факультетах (відповідно до їхнього профілю навчання в ліцеї) під керівництвом наукового керівника – викладача чи наукового співробітника ВНЗ. Ліцеїсти можуть працювати в експериментальних і навчальних лабораторіях, спілкуватися з представниками наукової інтелігенції: професорсько-викладацьким складом факультету, науковими співробітниками, а також аспірантами, студентами, отримувати в них консультації з різних аспектів дослідження. Учні мають можливість брати участь у наукових семінарах, студентських конференціях, відвідувати спецкурси, що сприяє розвитку таких якостей розумової діяльності, як кмітливості, вдумливості, критичності, гнучкості та самостійності мислення, а також якостей творчого мислення: креативності, інтуїції, творчої уяви, дивергентності, оригінальності, асоціативності [1].

Учні заглиблюються в атмосферу творчого пошуку, вивчають багато спеціальної наукової літератури, стають більш ерудованими. Крім цього, вони набувають комунікативних навичок, вмінь полілогу, розвивають культуру наукової дискусії. Взаємодія з науковим керівником відбувається безпосередньо, тобто є індивідуальним видом роботи, під час якої учень навчається планувати свою діяльність, визначати пріоритетні завдання і мету, набуває навичок постановки фізичного експерименту, навчається обирати засоби розв'язання визначеної проблеми, бачити аспекти практичного використання результатів дослідження сьогодні і в майбутній діяльності. Для прикладу можна навести тематику науково-дослідних праць, які виконували учні фізичного класу ліцею: «Вимірювання електростатичного поля Землі», «Використання поновлювальних джерел енергії в енергетичному балансі будинку в певній кліматичній зоні», «Вивчення принципу роботи та виготовлення охоронного пристрою», «Вивчення динаміки рідини в обмежених об'ємах», «Вивчення причин електризації полум'я».

Така діяльність стимулює розвиток учня, його інтелектуальні і творчі здібності, а також сприяє появі психічних новоутворень, які є характерними для творчої особистості: розвиток вольової сфери, вмінь саморегуляції, самодисципліни, високої самоорганізації. Крім цього, відбувається формування ціннісної сфери особистості. Орієнтир людини на певні цінності виникає в результаті їх попереднього

позитивного оцінювання. Однак про це можна говорити тільки тоді, коли людина спроектувала у своїй свідомості (або підсвідомості) оволодіння певною цінністю. А це вона робить, враховуючи не тільки свої потреби, а й можливості. Шляхи формування ціннісних виборів учнів можуть бути різними: від потреб до цінностей або протилежний – переймаючи від інших погляд на дещо як на цінність, людина може закладати в собі основи нової потреби, якої раніше у неї не було. Тому особливу роль у формуванні і розвитку ціннісної сфери відіграє соціальне середовище та його цінності, які впливають на поведінку людини. Враховуючи те, що метою ліцею є виховання творчої, інтелігентної, духовно і фізично розвиненої особистості, а пріоритетним завданням – творче самовираження кожного учня, у ньому створено інтелектуально-творчий осередок зі своїми нормами, правилами, вимогами, традиціями.

Вивчення структури ціннісної сфери учнів показало, що система цінностей одинадцятикласників відповідає їхнім віковим особливостям (основу ціннісної парадигми цієї вікової категорії молоді становлять: щастя, цілеспрямованість, сенс життя) та специфіці ліцейського виховання: значний відсоток учнів визначили цінністю результати творчої діяльності. Тобто за час навчання в ліцеї в учнів відбулося диференціювання цінностей, і тепер важливим для себе вони визначають власний інтелектуальний і творчий розвиток.

Ще однією важливою проблемою старшокласників є професійне самовизначення, тобто розвиток особистості, яка бере участь у різних видах діяльності: пізнавальній, суспільно корисній, професійній, комунікативній. Це – динамічний процес, в якому інтереси учнів формуються здебільшого в навчальній діяльності (в ліцеї – профільне навчання, спецкурси, факультативи за профілем в рамках навчального процесу); в профільній інтелектуальній діяльності (виконання дослідницької роботи, участь в олімпіадах, конкурсах, турнірах, конференціях); в позаурочній роботі за профілем – вікторини, інтелектуальні бої, брейн-ринги. Інтереси перетворюються на нахили, які під впливом мотивів вибору конкретної діяльності стають професійними намірами. При цьому необхідно брати до уваги, що дослідницька робота учнів не є самоціллю (не всі ліцеїсти стануть науковцями), а засобом розвитку особистості, поглиблення профільного інтересу, розвитку креативності мислення, соціальних компетенцій. Дослідницька діяльність учнів є індивідуальним науковим пізнанням, спрямованим на розкриття зовнішніх і внутрішніх зв'язків, властивостей, законів, співвідношень між об'єктами і явищами дійсності.

Компоненти дослідницької діяльності старшокласників: знання, способи діяльності, відтворені в дослідницьких уміннях; творче пошукове просування і готовність до розв'язання нових проблем; емоційно-ціннісне ставлення до світу, до власної дослідницької діяльності; дослідницькі вміння, набуті в процесі вирішення проблемного завдання;

здатність до актуалізації засвоєних знань та засобів діяльності, сформованих під час дослідницької роботи. Крім того, цей процес сприяє розвитку вміння планувати, розподіляти час; працювати з різними джерелами інформації; бачити новизну в стандартній ситуації; опановувати нестандартні прийоми та методи діяльності. Виконуючи науково-дослідну роботу, учні навчаються визначати проблему, висувати гіпотези для її розв'язання; оволодівати методикою дослідження; ознайомлюватися з літературою з цієї проблеми, узагальнювати власний матеріал; виступати на науково-практичній конференції.

Дослідницька робота учнів охоплює всі види інтелектуальної діяльності, яка сприяє розвитку інтересу до набуття і поглиблення знань з профільного предмета, ознайомленню з особливостями обраного профілю, спонукає до презентації результатів своєї роботи, до самовираження, самовдосконалення. Учні мають можливість керувати особистим процесом саморозвитку, а вихователь виконує координуючу функцію, допомагає своєчасно виявити проблеми, здійснює зв'язок між учнем, батьками, вчителями, психологом, адміністрацією [5]. При цьому учень навчається брати на себе відповідальність за наслідки своєї роботи, готуючись до дорослого життя, коли він сам буде керувати своєю діяльністю. Наступний етап розвитку – підготовка до ролі майбутнього фахівця, формування вмінь і навичок приймати рішення, контролювати результати власної діяльності, бути вимогливим до себе та інших. Самовиховання може бути акцентованим на саморозвиток, тобто самоосвіту, самовизначення, самоактуалізацію, самоствердження, самовдосконалення.

Для розкриття творчого потенціалу кожного учня в ліцеї застосовують індивідуально-особистісний підхід, в основі якого – вивчення індивідуально-типологічних особливостей учнів, структури мотиваційної сфери, визначення творчого потенціалу, врахування результатів попередньої інтелектуальної творчої діяльності. Відображенням індивідуально-особистісного підходу є «Програма індивідуального розвитку та саморозвитку творчої особистості». Це комплексний документ, який містить інформацію про результати всіх видів діяльності учнів і результати діагностики якостей особистості за два роки навчання в ліцеї. Головним завданням, згідно з програмою, є робота вихователя з учнями і складання кожним ліцеїстом індивідуальної програми саморозвитку [10]. Досвід роботи з програмою свідчить про те, що вона є ефективним інструментом корекції розвитку особистості, її подальшого творчого зростання, формування індивідуального стилю діяльності. Педагогічна підтримка учнів підсилює ефективність форм і методів роботи з ними в рамках навчально-виховного процесу, оскільки є своєрідним містком між учнем і навчальним закладом для формування в школяра навичок самовиховання і мотиваційного навчання. Підтримка завжди індивідуальна, її важко перевіряти на ефективність, тому що вона може бути прихованою

і проявитися в майбутньому. Визначені методи і форми роботи з учнями, використання особистісно орієнтованого виховання сприяють творчому розвитку і самовдосконаленню інтелектуально обдарованої особистості. За висловом А.Маслоу, «самоактуалізація не має сенсу, якщо вона не пов'язана з реальним майбутнім». Результати роботи з учнями свідчать про те, що самоактуалізація, розвиток мотиваційної системи і системи ціннісних орієнтирів є для учнів важливим кроком до творчого самовизначення і творчої самореалізації.

Література

1. Алфимов В.Н., Артёмов Н.Е., Тимошко Г.В. Творческая личность старшеклассника: модель и развитие. – Киев – Донецк, 1993. – 64 с.
2. Алфимов В.М. Сучасний український ліцей. Монографія. – Київ, 1995. – 136 с.
3. Доротюк В.І. Індивідуальна своєрідність творчо обдарованої дитини // Обдарована дитина. – 2000. – №1.
4. Алфимов В.М. Організація роботи вихователя ліцеїстів: Навч. посібник. – Київ, 1995. – 160 с.
5. Алфимов В.Н., Артёмов Н.Е., Тимошко Г.В. Диагностика творческой личности. Книга для учителя. – Донецк, 1993. – 89 с.
6. Освітні технології: навчально-методичний посібник / За ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2004. – 256 с.
7. Бех І.Д. Виховання особистості. У 2-х кн. – Кн.1. – К.: Либідь, 2003. – 278 с.
8. Рибалка В.А. Психологія розвитку творчої особистості. – К., 1996. – 236 с.
9. Янчевський Н.К. Науково-дослідна робота з фізики // Обдарована дитина. – 2007. – №2.
10. Комісарова Г.С., Мельничук Т.В. Організація роботи з обдарованими учнями з розвитку творчої особистості. Методичні рекомендації. – Донецьк, 2009.

Анотації

У статті визначено роль науково-дослідної роботи в творчому розвитку особистості інтелектуально обдарованих учнів.

В статье определена роль научно-исследовательской работы в творческом развитии личности интеллектуально одарённых учащихся.

The article is devoted to determination of role of research work in creative development of personality of the intellectually gifted student.

Ключові слова

Творча особистість, майбутні науковці, інтелектуальний розвиток, самоактуалізація, самовираження.

Творческая личность, будущие учёные, интеллектуальное развитие, самоактуализация, самовыражение.

Creative personality, future research workers, intellectual development, self-actualization, self-expression.